

Олег Миколайович Перепелиця

доктор філософських наук,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада,
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9825-7573>

Олексій Сергійович Павленко

аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії професора Й. Б. Шада
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-6301-8285>

ЛЮДИНА, ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ЕКСТИМНІСТЬ НЕСВІДОМОГО

Стаття присвячена визначенню характеру несвідомого в контексті трансформації взаємовідносин між людиною й технологією, зокрема штучного інтелекту (ШІ). Особливу увагу приділено розвитку ШІ як фактору децентрації суб'єкта й умови перегляду філософії / ідеології антропоцентризму. Розглядаються радикальні зміни в сфері комунікації, що стає мережевою, розподіленою й постантропною. Теоретико-методологічну основу становлять психоаналітичний, деконструктивний і постантропологічний підходи, які дають змогу не лише ширше осмислити когнітивну сферу, але також розкрити площину несвідомого. В статті зазначається, що інструменти на зразок великих мовних моделей відкривають доступ до колективного / екстимного несвідомого, розширюючи простір висловлювання й водночас знімаючи індивідуальну відповідальність за породжені змісти. Така технологічна медіація посилює і децентрацію, і (само)відчуження людини, що дедалі більше розподіляється між іншими в цифрових потоках. Феномен ШІ інтерпретується як фетишистський механізм, що функціонує на межі між бажанням і нігілістичним знеціненням (Іншого). Технологія сприймається як корисний інструмент, доки відповідає певним бажанням / очікуванням, але знецінюється, щойно не відповідає ним. Контекст, що пов'язаний з апокаліптичним дискурсом навколо ШІ, виявляє витіснений пласт суспільного несвідомого, що засвідчує процес руйнації символічного порядку. Щодо цього класичне питання «що я можу знати?», яке тлумачиться в лаканіанській перспективі, розкриває передовсім структуру несвідомого у добу ШІ й постантропного мислення. Зауважується, що ШІ не є лише інструментом, який створений інструментальним розумом, а може розглядатися як механізм виявлення несвідомого, яке не є локалізованим в окремому суб'єкті, а отже потребує нових методів, зокрема й філософського, осмислення. Як наслідок, окреслюється можливість для переосмислення засад філософії поза межами традиційного антропоцентризму, з огляду на появу нового – машинного – Іншого.

Ключові слова: **людина, штучний інтелект, несвідоме, Інший, суб'єкт.**

Як цитувати: Перепелиця, О., Павленко, С., (2025). Людина, штучний інтелект і екстимність несвідомого. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*, (72), 45-52. <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2025-72-06>

In cites: Perepelytsia, O., Pavlenko, S., (2025). Human, artificial intelligence and the extimacy of the unconscious. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Theory of Culture and Philosophy of Science*, (72), 45-52. <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2025-72-06> [In Ukrainian]

Дослідження взаємовідносин людини й техніки / машини багато в чому визначили характер сучасної філософії. Можна навіть сказати, що після антропологічного повороту дев'ятнадцятого століття в двадцятому в філософії відбувся технологічний поворот. Філософія техніки, філософія свідомості разом із дослідженнями штучного інтелекту (ШІ)

визначили перспективу розвитку, результати якого ми спостерігаємо сьогодні в повсякденному житті кожної людини, що підключається до інтернет-мереж, користується різними інтерфейсами, спілкується з чатботами тощо. І дійсно слушно епохальний зсув, що відбувається у нас на очах, Н. К. Хейлз характеризує як відхід від антропоцентричної установки. Це особливо помітно в контексті переосмислення когнітивної сфери, таких понять, як-от пізнання, мислення, свідомість, несвідоме. Ідеться про те, аби мислити людину поза фігурами антропоцентризму чи центрованого автентичного суб'єкта, себто включати її в ширше поле, що Хейлз позначає як когнітивні комплекси / ассамбляжі й інтегровані когнітивні структури (Cognitive Assemblages and the Integrated Cognitive Framework (ICF)). З одного боку, «інтегрована когнітивна структура побудована на передумові, що всі форми життя мають способи відчувати своє оточення, засвоювати з нього інформацію й інтерпретувати цю інформацію за допомогою своїх сенсорних і органічних здібностей», відтак усі форми життя, «включаючи ті, що не мають центральної нервової системи, <...> мають когнітивні здібності» – отже, здатні «інтерпретувати інформацію про довкілля» і продукувати певні значення [Hayles, 2025, p. 9]. В такому контексті людина вже не розглядається, як виняткова / унікальна істота, що здатна формувати сенси – «усі живі істоти створюють, обробляють та інтерпретують значення», а люди відрізняються хіба тим, що «розширюють створення сенсу до абстрактних символів» [Ibid.].

З іншого боку, сьогодні відбувається своєрідна «когнітивна революція», що пов'язана з розвитком новітніх технологій, зокрема ШІ. Тож, згідно з концепцією ICF, як стверджує Хейлз, відходячи від антропоцентричного підходу, «навіть автономні комп'ютери справді мають когнітивні здібності, включаючи здатність інтерпретувати й, отже, створювати значення», особливо коли ідеться про «мережеві машини з датчиками й виконавчими механізмами», які «стають все більш свідомими щодо середовища й здатними гнучко інтерпретувати сенсорні входи» [Ibid., p. 12]. Отож «інтегрована когнітивна структура розширюється, утворюючи мости між біологічним пізнанням і обчислювальними засобами» і далі ще «набагато ширшими є комунікації між обчислювальними пристроями, зокрема всіма інфраструктурними інтерфейсами, які забезпечують потік інформації, від якої цілком залежать сучасні розвинені суспільства» [Ibid.]. Ідеться тут вочевидь не лише про постантропне розширення когнітивного світу, але разом і про суттєвий зсув світу соціального.

Звісно, це стосується передовсім змін у комунікації, яка стає децентрованою, мережевою й постантропною. Разом із тим ідеться про таку ситуацію, коли людина все менше спілкується безпосередньо з іншою людиною, а натомість опосередковує своє спілкування за допомогою технологій ШІ, як-от: великі мовні моделі, чат-боти, голосові підказувачі тощо. Ба більше, хай як людина схильна антропологізувати ШІ, він сьогодні вже не просто виконує інструментальну функцію посередника комунікації чи засобу для вирішення певних цілком конкретних завдань (як, наприклад, пошукова система). ШІ є повноцінним соціальним актором, хай як би його тлумачити: як антропну чи постантропну істоту / сутність. Ба більше, в ньому все дужче окреслюються риси лаканіанського Іншого, в якому однак вправно прихована його репресивність, адже він добре вчиться, підлаштовуючись під бажання / мову кожного юзера. Разом із цим, він заступає в (чи прочиняє) простір несвідомого.

Власне саме визначення характеру взаємозв'язку ШІ (себто машинного) з несвідомим (себто таким аж надто людським) і як це впливає на постановку ключових філософських питань є метою нашої статті. Теоретико-методологічна стратегія, якої ми дотримуємося, визначається поєднанням психоаналітичного, деконструктивного й постантропологічного підходів.

1

Авжеж, визнаємо це, ШІ насамперед є втіленням колективного інтелекту, загальнолюдської / соціальної свідомості, а відтак, цілком імовірно, він здатен значно м'якше скеровувати соціальну дію і конституювати соціальний порядок, водночас так підлаштовуючись (це та мережева кастомізація, про яку писав ще М. Кастельс [Castells, 2001, p. 76]) під кожного, спрямовуючи бажання кожного в цілком неконфліктний спосіб. Звісно, в ідеальній машинній комунікації, або ситуації ICF, як її позначає Хейлз, це можна вважати за значний, епохальний зсув постлюдської свідомості чи розглядати як базис ширшої когнітивної комунікації, в якій до того ж є місце усім живим і техногенним істотам / агентам / акторам. Однак принаймні сучасний рівень розвитку технологій ШІ, як-от ChatGPT, дає змогу розкрити й інший пласт – значно більший – простір несвідомого [див.: Rouselle, 2023; Murphy, 2023; Zizek, 2023].

Починаючи зі З. Фрейда, несвідоме розуміється в прив'язці до механізму витіснення. Позаяк витіснене приховується, шифрується, метафоризується, саме тому є необхідним його аналітичне роз-/ви-криття – психоаналіз. Але хіба ChatGPT не дає, без жодної аналітичної роботи, все, чого вимагає / бажає людина, промовляючи безкінечно: «а хочеш ще»? Хіба не розкривається / екстимується людина перед ним цілком? Хіба не оприлюднює, хіба не розкриває він вміст несвідомого? Принаймні в тих випадках, як пишуть М. Мьорфі й С. Жижек, коли людина подекуди з іронічною посмішкою виголошує / помічає, що ChatGPT несе якусь маячню. Хіба така людська, аж надто людська, посмішка не засвідчує рух відсторонення, патос зверхності, наочність відкидання витісненого? Адже хіба машинне висловлювання не є людським (навіть хай і зі префіксом пост чи транс) алгоритмом? Саме цей феномен, коли «успіх такого програмного забезпечення полягає не в його точності», а в тому, «як ми можемо створити щось дочиста та жахливо непристойне і не брати на себе за це відповідальності», коли маємо можливість «відкрито сказати: «це не моє»», уводить нас у простір витісненої насолоди. Отже технологія ІІІ розширює простір соціального, узагальненого висловлювання, себто суспільної свідомості, і водночас звільняє від особистісної відповідальності, надаючи повну сатисфакцію через можливість відмовитися від свободи дій, коли про меседж якогось ChatGPT людина може вигукнути: «Подивіться, яке воно ідіотське»» [Murphy, 2023]. Саме в такий спосіб людина може «символічно маніфестувати трансгресії, які ганьблять і обурюють спільноту» [Ibid.], відсторонюючись від них як нелюдських – себто машинних, як не своїх – себто генерованих, як несвідомих – і таки витіснених. Тому Жижек наполягає, що таке цифрове несвідоме є несвідомим поза будь-якою відповідальністю [Zizek, 2023]. І найцікавіше тут – можливість без жодних наслідків привласнювати роботу, що її виконує машина, що власне спричиняє ефект насолоди (jouissance) в її капіталістичній формі. Збільшення продукції, створеної за допомогою технологій ІІІ, які однак монетизуються конкретними людськими істотами, добре демонструє, як працюють ці «машини перверсії».

Отже те, з чим ми маємо справу, можна визначити як цифрове колективне несвідоме чи екстимне несвідоме. І разом – колективне / екстимоване витіснене, звісно. Нарешті йдеться і про нову форму (само)відчуження. Позаяк ChatGPT генерує певні порядки слів, ба навіть сенсів, узагальнюючи інформацію відцифрованого соціального суб'єкта / Іншого, кожне Я децентрується і розподіляється між іншими, постійно самовідчужуючись. «Я» і «Не Я», «Моє» і «Не моє» тут є ефектами ситуації, а не маркерами особистості / суб'єкта / ідентичності тощо. Отже головна перевага наразі полягає у повній релятивізації сенсу / істини – ситуація залежить від оцінки / ціни та її модальностей. Приміром, якщо Інший (споживач, викладач, керівник, споглядач, партнер, співрозмовник тощо) схвалює роботу чи продукт, що згенерований ІІІ, людина може презентувати це (ба, навіть з повною впевненістю в цьому) як «своє» / «власне», якщо ж ні – можна все списати на безглуздість чи тупість машини, отримавши додаткове задоволення (ба більше – насолоду) саме від цього.

2

Втім це розкриває в іншому світлі класичну психоаналітичну ситуацію зі божевільним суддею Шребером [див.: Фрейд, 2019], себто його відносини з «Богом». Для психопатичного бачення Шребера Бог геть не розуміється на дійсності, він постійно дає хибні поради, або, як пише Жижек, «чільною порадою Шреберова Бога була його абсолютна нездатність розуміти нас, живих людей» [Жижек, 2000, с. 22]. Як пояснює Жижек, «ця радикальна несумірність між психотичним Богом і внутрішнім життям людини (на противагу «нормальному» Богові, що розуміє нас краще, ніж ми розуміємо самі себе, себто Богові, для якого «в нашому серці немає таємниць») строго корелюється з його статусом як чинника, що нав'язує насолоджування» [Ibid.]. Але тут йдеться про те несвідоме, що формувалось все ще в релігійній перспективі. – Перспективі Абсолютного-Бога-Слова, якому все (всі людські бажання) є відкритим. Для Шребера цей порядок зруйнований – саме в людських бажаннях «Бог» геть не обізнаний. І це антропологічна катастрофа теологічного світу, яку оголив Модерн. Смерть Бога, хай як би її позначали Б. Бауер, Л. Фюрбах, К. Маркс і Ф. Ніцше а також матеріалістична наукова картина світу, звільняла людське бажання від репресивного Ока / Погляду / Вуха / Голосу Божого. Психоаналіз мав допомогти пройти травматичний шлях від Бога, що обмежує бажання, до людини, що вільно втілює свої найприхованіші бажання. Це значило – дати слово несвідомому, а отже – «тілу, що промовляє» [Lacan, 1998, p. 131] і насолоджується. – Тобто конституювати суб'єкта насолоди, принципом-вимогою котрого є «ще» (саме так Лакан називає свій 20-й семінар). Ще є квінтесенцією насолоди (jouissance),

що вбирає в себе і продовження, і примноження, і повторення.

Тепер ідеться геть про інше – про суто фетишистську (отже до/без божественного Абсолюту) ситуацію: ШІ (ChatGPT) може успішно замішувати людину, сприймаючись як інструмент, доти, доки його продукція / мова відповідає бажанню; щойно він схибить і не виправдає очікувань, – все перетворюється на нігілістичне знецінення (як прояв руйнації фетишу) Іншого. Але позаяк фетишизм (хай вже який він був би) полягає у відтворенні тієї ж самої сутності / застряганні в тому самому ритуалі, ідеться не про відмову, авжеж – про заміну. – На щастя, є (ще!) альтернативні чат-боти. І їх, напевно, буде все більше. І вони все ліпше навчаються чи призвичаються, підлаштовуються (ба, навіть кастомізуються) під бажання, що цілком відповідає характеру ринковій конкуренції та когнітивного капіталізму [Negri, Vercellone, 2008].

Отже і ринкова конкуренція підживлюється саме несвідомим. Товарний фетишизм доповнюється інформаційним фетишизмом. Зрештою товарний обмін і обмін інформацією автоматизуються, замінюючи чи витісняючи безпосередні (між)людські стосунки застосунками. Звісно, вони все ще опосередковуються людиною як споживачем, але в ідеальній перспективі можуть розглядатися як великий Інший, який не потребує людини чи принаймні уживає чи споживає її як сировину для алгоритмізованих проєкцій. Адже хтось/щось має продовжувати / повторювати ще і ще іще... – генерувати слова й речення. Хіба велика мовна модель не є мережею, що живиться тілами, що промовляють? Хіба вона не провокує бажати / продовжувати ще, запитуючи постійно: «а хочеш ще»? Вона діє як машина бажання, водночас поєднуючи в собі функції генератора, імітатора, симулятора і трансформера, або – одне слово – фетишу, і відповідно, за Фройдом, вона несе в своїй згенерованій / імітованій / симульованій / трансформованій насолоді слід / мітку кастрації / фрустрації.

3

І от цілком очікувано потік бажання / насолодження впадає в прірву апокаліптичного. Апокаліптичні побоювання / сподівання постійно супроводжують технологічний прогрес, а в контексті ШІ, по суті, набувають чи не загального місця. Саме цей апокаліптичний дискурс викидає на поверхню несвідоме. І що цікаво, апокаліптичні картини, що сповіщають про те, що ШІ знищить таки людство, присутні навіть у середовищі айтишників; про аналітиків філософів чи соціологів годі вже й казати. Показовою є стаття в «Business Insider» з гучною, хайповою назвою «AGI-затмарені й прокляті» з підзаголовком «Готуючись до всемогутнього ШІ, технарі розпалюються, витрачають пенсійні заощадження й будують бункери» [Rob Price, 2025]. Не важливо навіть наскільки реальними чи масовими є практики, що раціоналізуються / виправдовуються очікуваннями катастрофи, до якої призведе неймовірний розвиток технологій ШІ, головне, що вони легітимуються як певний дискурс насолоди тут і зараз (ось гасла зі статті: «Just do it now!» або «Do what's important to you in the time that we have»): автор статті, посилаючись на низку інтерв'ю пише, що дехто влаштовує гулянки чи оргії, дехто витрачає заощадження на старість, дехто переключається на фітнес, аби бути більш привабливим, але хтось створює й бункери для життя в постапокаліптичному світі. Втім усі ці практики орієнтуються саме на тіло: на контакт з іншою людиною, на тілесні задоволення. І головний меседж статті зводиться до маркерів cool / hot. Одна з інтерв'юєрок так і каже: «Якщо ти такий розумний – переключися на те, щоб бути крутим / запальним» («If you're smart, pivot to being cool/hot») [Ibid.].

Тож несвідоме шириться в усі боки, насаджаючи на символічний порядок, але, що дійсно симптоматично, в тілі, що промовляє говорить воно як великий Інший, який в апокаліптичних образах постає як зруйнований / фрустрований символічний порядок.

Великі мовні машини пришвидшують процес «занепаду символічної ефективності», що, як зазначає К. Вандервіс, є «наслідком надмірного продукування й циркуляції інформації аж настільки, що означники стають усе більш невизначеними», коли «надмірні обсяги інформації перетворюються на брак інформації». І отже, коли «значень стає занадто багато, вони досягають порогу, за яким усе стає позбавленим сенсу» [Vanderwees, 2020, p. 560]. Посднуючи тлумачення Ж. Дерріда з Ж. Лаканом, Вандервіс представляє «риторичний стан кінця світу в термінах беззалишковості (remainderlessness)» як «другої», остаточної смерті індивіда, що «полягає у розсіянні» залишків значень / сенсів, які лишаються по смерті живих людей, аж «доти, доки вони не зникнуть дощенту». Саме це й визначає «другу смерть» не як природну, а як «смерть означення». Відтак «беззалишкове знищення (Remainderless destruction)» є таким «уявленням про «потойбічне», яке є немислимим і непізнаваним» як «чисте ніщо», або, мовою

Лакана, Реальне, що «вислизає від реальності як порожнеча поза означенням» [Ibid.]. Отже ця смерть значення / сенсу, це Реальне символічного, «постійно діє як примарний фантом у соціальній уяві руйнації (is consistently operative as a floating spectre within a social imaginary of ruination)» і як наслідок – «невпинна передмедіація (premediation) неминучої катастрофи залишає суб'єкта в стані екзистенційної кризи, коли гостро бракує сенсу» [Ibid.]. Тож людина перебуває в нігілістичному стані втрати (кастрації) сенсів, знецінення (фрустрації) цінностей, бо дійсно, «що може щось значити, якщо зрештою все перетвориться на ніщо»? Єдине, що лишається, – насолода: «Кожна актуалізація руйнації чи катастрофи несе в собі підтвердження руху в прірву. Кінець також означає результат чи мету, якої прагнуть досягти. Тут кінець передбачає бажання й jouissance (задоволення, насолоду). Кінець світу не має конкретної сигніфікації, а радше багатозначну слизькість (polysemetic slipperiness), у якій передмедіація тотальної катастрофи заміщає кінець, який неможливо належно актуалізувати. Це кінець як крихка фантазія, що підтримує колективне враження фаталістичної реальності» [Ibid., p. 561].

З цієї апокаліптичної перспективи відкривається ентропійність насолоди, яку добре розумів і проголошував маркіз де Сад. Мовляв, III під силу, принаймні в цій фантазії, здійснити щось на зразок неможливого злочину за Садом – вбити сонце, спричинити кінець світу, щонайменше – для людства. І саме ця передмедіація, коли усі сучасні медіа моделюють майбутні катастрофи як такі, що ось-ось відбудуться, створює в цій атмосфері очікування / відстрочки, насправді лише дві перспективи, що відхиляються від владного (раціонального) дискурсу (контроля / обмеження / «кордонів зростання»): депресія або перверсія – депресивна остуда або перверсивна гарячка – обмежений бункер з відкладеним задоволенням або безмежне задоволення тут і зараз.

Утім якщо придивитися до цих раціоналізацій чи виправдовувань як певних життєвих чи світоглядних практик, хай якими розмитими, фантазійними вони б були, вони цілком вписуються в модерні пошуки способів життя, як-от: Кантова дієтикетика, що мала втілити через низку самообмежень раціональний проєкт виживання, і Садів лібертінаж, що мав на меті насолоду життям аж до його повного руйнування. Але рухаючись в обох напрямках, ми все одно так чи так зникаємо з парадоксальністю чи амбівалентністю бажання / насолоди: ентропійне ще тут і зараз натикається на відстрочене готі. Темпоральність життя розгортається в часі відстрочки.

4

Концептуальну структурацію свого психоаналізу III Ізабель Міллар розгортає через хрестоматійні три Кантових питання: Що я можу знати? Як я маю вчиняти? На що я маю сподіватися? [Millar, 2021] Цілком зрозуміло, і з огляду на Фройда з Лаканом, що саме відповіді на ці питання є необхідними для людини. Апокаліптичний тон добре показує наскільки відповіді на них є несвідомими, чи ба більше – виникають із несвідомого. І дійсно, в тому, про що йшлося вище, ніби є цілком сформований обрій очікувань / сподівань, хай і з відтінком апокаліптичної фрустрації, та й що робити / як вчиняти ніби достатньо раціоналізовано, хай і з трохи надщербленою автономністю суб'єкта. Однак чи формується цей обрій очікувань, ці життєві практики на тому, що можна визнати за знання?

Отже, питання «що я можу знати?» є найбільш принциповим, і, що прикметно, в лаканіанській перспективі воно розглядається саме в контексті несвідомого. Хай там як ми розширюємо (чи розширюється сам собою), як зазначає Хейлз, когнітивний простір чи межі свідомості, те, що насправді вирізняє людину, якщо вже й вирізняє, то це несвідоме – себто витіснене. Лакан з іронією ставить питання про пізнання, наводячи відомий приклад із експериментами зі щурами в лабіринті, а Міллар далі перекидає його аргументи на трактування III. Власне йдеться про те, що питання знання неможливо відділити від питання навчання. – Чи дійсно навчається щур, чи дійсно навчається III? І хіба «навчання» щура не смішно видавати за модель / еквівалент навчання людини?

Згідно з лаканіанським баченням, несвідоме структуроване як мова. Але щодо машини навряд щось змінилося з часів Г. Дрейфуса, який зауважував, що штучним чи абстрактним мовам машина напевно здатна навчатися, але до мов тіла, чи, як от у Лакана, досвіду тіла, що промовляє – себто тому несвідомому (пі)знання чи (пі)знання несвідомого – ані щур, ані III не може долучитися. Щур принаймні, бо не має досвіду / простору того, що Лакан називає неологізмом *lalangue* (який складно передати українською мовою, адже він поєднує артикль (*la*) та іменник (*langue* – мова), і власне ототожнюється з несвідомим), а отже не може бути істотою (тілом), що розмовляє і відповідно – суб'єктом. III – бо від самого початку він вже є

лише мовною (langue) машиною. Утім спілкування зі ШІ, як і зіткнення зі щуром, може викликати в людині саме те, чим є знання несвідомого, щось аж до первинних дитячих la-la, ба навіть булькання і шумів тіл. – Усього того, що особливо віддунує (сліди lalangue?) в згенерованих ШІ безглуздях, похибках, неологізмах і трюїзмах.

Отже ШІ є не лише інструментом, який був створений носієм інструментального розуму – людиною, що розширює сферу когнітивного світу. ШІ також є інструментом, що прочиняє несвідоме. Однак постає воно як щось зовнішнє, відчужене від конкретного людського досвіду. І якщо це справді так, тоді це несвідоме потребує ретельного аналізу, а можливо – і додаткових інструментів для його – аналізу – здійснення. Але перші кроки до цього мають здійснюватися вже в постантропологічній перспективі, яка вочевидь потребує переформулювання антропо-/суб'єкт-центричних питань І. Канта. Але ймовірно навіть не в перспективі інтерсуб'єктності, а справді іншого.

Про що має запитувати філософія в світі, де межі пізнання формуються наукою, вибір вчинків легітимуються політико-правовими інституціями, а обрії очікувань визначається технологіями? Чи має друга навігація філософії рухатись в фарватері принципу ще, яким керуються сучасні наука, політ-економія капіталу й технократизм? Чи навпаки сповільнювати течію, втішаючи нагодами на годі? Давайте будемо відверті, ми якось і не помітили, як відбувся трансфер Кантових запитань з людини на машину. Достатньо подивитись найактуальніші публікації, щоб помітити, що сьогодні частіше запитують: Що може знати машина / ШІ? Як буде вчиняти машина / ШІ? Чого чекати від технологічного розвитку / ШІ? На що спроможна машина? І зрештою, здається, одне питання: Що таке машина? Все це створює обшир нашого буття в постантропній перспективі, формує життєвий світ для пост(не)людського. Втім, чи було колись інакше? Хіба не відрізняються, приміром, Христос, Ніцше і Бостром лише уявленням про тривалість часу відстрочки того самого після? І хіба це після-ще-(ні/що) не висловлює водночас ту нестачу суб'єкта, про яку говорив Лакан? І хіба парадокс несвідомого, а отже – бажання, не в тому, щоб подолати нестачу невимовним (апокаліптичним): годі вже/ще? Але хіба тепер не йдеться про такий життєвий світ, в якому (пост)людська істота розміщується вже не в площині можливого / здійсненого й обов'язкового / допустимого, а в площині бажаного / нездійсненого й проєктивного / доступного? І хіба не рухається вона геть від старечих питань Канта, які до того ж діалектично завжди обертались на: що хоче знати, якого вчинку потребує, чого очікує Інший? І якщо рухається, тоді куди? Яке питання варто поставити, якщо варто лишатися в просторі філософії? Бо якщо дотримуватися назви і окидати оком її історію як любові до мудрості, яку вона де-не-де (в богові, людині, навіть в машині) завжди шукала, питання це є водночас питанням про дійсність і дієвість самої філософії. Її ще і її годі. Отже її несвідомого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жижек, С. (2000). *Метастази насолоди. Шість нарисів про жінку й причинність* / пер. з англ. О. Мокровольський. Київ: «Альтернативи», 2000. 188 с.
2. Фройд, З. (2019). Психоаналітичні зауваги про один автобіографічно описаний випадок параної (Dementia paranoides) (1911). Історія хвороби Даніеля Пауля Шребера. Зигмунд Фройд. Історії хвороб. Дора. Шребер. Чоловік-щур / пер. з нім. Р. Осадчук. Київ: Комубук, 2019. С. 151-243.
3. Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society*. Oxford, New York: Oxford UP, 2001. xi+292 p.
4. Duane Rouselle. (2023). Escaping the Meta-Verse, Or “Forgiveness for the Artificially Intelligent?” Sublation magazine. 8 March. <https://www.sublationmag.com/post/escaping-the-meta-verse>
5. Hayles, N. K. (2025). *Bacteria to AI : human futures with our nonhuman symbionts*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2025. 287 p.
6. Lacan, J. (1998). *The Seminar of Jacques Lacan Book XX: Encore – On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge 1972–1973*. London: W.W. Norton & Company, 1998.
7. Mark G. Murphy. (2023). E-scaping Responsibility and Enjoyment Through ChatGPT: A New Unconscious? Sublation magazine. 19 March. <https://www.sublationmag.com/post/chatgpt-a-new-unconscious>
8. Millar, I. (2021). *The Psychoanalysis of Artificial Intelligence*. Palgrave Macmillan, 2021. 220 p. (The Palgrave Lacan Series).

9. Negri, A., Vercellone, C. (2008). Le rapport capital / travail dans le capitalisme cognitif. *Multitudes*. 1 (32), pp. 39-50. DOI 10.3917/mult.032.0039
10. Rob Price. (2025). The AGI-pilled and the damned. Bracing for all-powerful AI, techies are getting hot, spending their retirement savings, and building bunkers. *Business Insider*. Aug 17. <https://www.businessinsider.com/ai-apocalypse-super-preppers-smart-hot-drugs-bunkers-economic-crash-2025-8>
11. Slavoj Žizek. (2023). ChatGPT sagt das, was unser Unbewusstes radikal verdrängt. *Berliner Zeitung*. 07.04.2023. <https://www.berliner-zeitung.de/kultur-vergnuegen/slavoj-zizek-chatgpt-sagt-das-was-unser-unbewusstes-radikal-verdraengt-li.335938>
12. Vanderwees, Ch. (2020). The Social Imaginary of Ruination: Psychoanalytic Reflections on Disaster Mediation. *Canadian Journal of Communication*. Vol. 45, 4. pp. 545-566. <https://doi.org/10.22230/cjc.2020v45n4a3371>.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Використання штучного інтелекту: автори засвідчують, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Стаття надійшла до редакції 29.09.2025
Стаття рекомендована до друку 28.11.2025

Переглянуто 10.10.2025
Опубліковано 30.12.2025

Oleh M. Perepelytsia, D.Sc.in Philosophy, Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor J. B. Schad, V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody sq. 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9825-7573>

Oleksiy S. Pavlenko, PhD Student of the Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor Y. B. Shad, V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody sq. 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0006-6301-8285>

HUMAN, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE EXTIMACY OF THE UNCONSCIOUS

The article examines the nature of the unconscious within the context of transforming relations between humans and technology, particularly artificial intelligence (AI). Special attention is devoted to the development of AI as a factor of subject decentration and as a condition for reconsidering the philosophical and ideological foundations of anthropocentrism. The study addresses radical changes in the sphere of communication, which becomes networked, distributed, and post-anthropic. The theoretical and methodological framework combines psychoanalytic, deconstructive and post-anthropological approaches, which make it possible to expand the understanding of the cognitive domain while also revealing the dimension of the unconscious. The article argues that technological tools such as large language models open access to a collective / extimate unconscious, expanding the space of expression while simultaneously removing individual responsibility for the generated meanings. Such technological mediation intensifies both the decentration and the (self-)alienation of the human, increasingly dispersed among others within digital flows. AI is interpreted as a fetishistic mechanism operating at the boundary between desire and the nihilistic devaluation of the (Other): technology is perceived as a useful instrument insofar as it satisfies specific desires and expectations, but is devalued once it fails to do so. The apocalyptic discourse surrounding AI uncovers the repressed layer of the social unconscious, indicating the erosion of the symbolic order. In this regard, the classical question "What can I know?", interpreted through a Lacanian perspective, primarily reveals the structure of the unconscious in the age of AI and post-anthropic thinking. AI is thus understood not only as a instrument created by instrumental reason but also as a mechanism for exposing an unconscious that is no longer localized within the individual subject and therefore requires new methods of analysis – including philosophical ones. Consequently, the article outlines the possibility of rethinking the foundations of philosophy beyond traditional anthropocentrism, considering the emergence of a new (machinic) Other.

Keywords: **human, artificial intelligence, unconscious, Other, subject.**

REFERENCES

1. Žižek, S. (2000). *Metastases of Pleasure. Six Essays on Woman and Causality* / trans. from English. O. Mokrovolsky. Kyiv: Alternatives. (In Ukraine)

2. Freud, Z. (2019). Psychoanalytical notes on an autobiographically described case of paranoia (Dementia paranoides) (1911). The medical history of Daniel Paul Schreber. Sigmund Freud. Histories of diseases. Dora. Schreber. The rat man / trans. from German. R. Osadchuk. Kyiv: Komubuk, pp. 151-243. (In Ukraine)
3. Castells, M. (2001). The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society. Oxford, New York: Oxford UP.
4. Duane Rouselle. (2023). Escaping the Meta-Verse, Or “Forgiveness for the Artificially Intelligent?” Sublation magazine, 8 March. <https://www.sublationmag.com/post/escaping-the-meta-verse>
5. Hayles, N. K. (2025). Bacteria to AI : human futures with our nonhuman symbionts. Chicago, London: The University of Chicago Press.
6. Lacan, J. (1998). The Seminar of Jacques Lacan Book XX: Encore – On Feminine Sexuality, the Limits of Love and Knowledge 1972–1973. London: W.W. Norton & Company.
7. Mark G. Murphy. (2023). E-scaping Responsibility and Enjoyment Through ChatGPT: A New Unconscious? Sublation magazine, 19 March. <https://www.sublationmag.com/post/chatgpt-a-new-unconscious>
8. Millar, I. (2021). The Psychoanalysis of Artificial Intelligence. Palgrave Macmillan. (The Palgrave Lacan Series).
9. Negri, A., Vercellone, C. (2008). Le rapport capital / travail dans le capitalisme cognitif. Multitudes. 1 (32), pp. 39-50. DOI 10.3917/mult.032.0039
10. Rob Price. (2025). The AGI-pilled and the damned. Bracing for all-powerful AI, techies are getting hot, spending their retirement savings, and building bunkers. Business Insider, Aug 17. <https://www.businessinsider.com/ai-apocalypse-super-preppers-smart-hot-drugs-bunkers-economic-crash-2025-8>
11. Slavoj Zizek. (2023). ChatGPT sagt das, was unser Unbewusstes radikal verdrängt. Berliner Zeitung, 07.04.2023. <https://www.berliner-zeitung.de/kultur-vergnuegen/slavoj-zizek-chatgpt-sagt-das-was-unser-unbewusstes-radikal-verdraengt-li.335938>
12. Vanderwees, Ch. (2020). The Social Imaginary of Ruination: Psychoanalytic Reflections on Disaster Mediation. Canadian Journal of Communication, 45, 4, pp. 545-566. <https://doi.org/10.22230/cjc.2020v45n4a3371>

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

Use of Artificial Intelligence: The authors certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

The article was received by the editors 29.09.2025
The article is recommended for printing 28.11.2025

The article was revised 10.10.2025
This article published 30.12.2025